

Fecske földet szántva röpdes

Radnóti Miklós lírája

A húszas évek vihar előtti csendjében, a szelárnyék fülledt atmoszférájában, amelyben mint ilyenkor rendszeren, minden oly merengő csöndes, csodálatos tarka tenyészet ütötte fel a fejét, bár csak másodvirágzás a nagy nyugatos nemzedék után, a két égszakadás-földindulás között. A népiek tarka csokrai, Erdélyi József, Illyés Gyula, József Attila, Sinka sőt Sértő mellett mediterrán tenyészet a latin líra érzékeny plántái: Sárközi, Radnóti, Berczeli, Vas, Fenyő; az erdélyi havasok üzenetei, Áprily, Reményik, Dsida, Jékely harangszótisztaságú virágkelyhei, velük a felvidéki papköltő templomian csengettyűző rímjátékai, Mécs Lászlóé. S mintegy az egész történelmi igézetet összefoglaló reprezentánsuk, a legszebb magyar verseskönyv, Baudelaire Les Fleurs du Mal-ja, amelyben ötvözöten érvényesülnek a nyugatos dekadensek formaeredményei, Babitséi és Tóth Árpádéi, valamint az újrealizmus keménységéé, Szabó Lőrincé – az Omár Khajjám és a Shakespeare-szonettek fiatal fordítójáé. – Általában a borús ég claire-obscure-jében a színek összerosódnak s a föld bődítő lágy illatokkal terhes. A kritikus Reviczkyék langy mélabúját véli kiérezni ebből a szellemi atmoszférából. S talán némileg Vajda Jánosét, a halál másik századvégi nagy poétáját? Nem ok nélkül tömörülnek az ő neve alatt Társaságba. Fecske földet szántva röpdes, Minden oly merengő csöndes... Prózában Zilahy Halálos tavasz-a, Márai Vendégjáték Bolzanóban-jának céltalan búsképű lovagja, a kéjenc Casanova; a magyar múltból a történelmi regényben a nagy meghasonlott Titán, az „Egyedül vagyunk”-sors felfedezője, Széchenyi, s az önpusztító fejedelmi személy, a dekadens dalia, Báthory Gábor, Makkai Sándor és Móricz Zsigmond látomásában egyaránt; esztéta moralizmus: a romlás virágai.

S mindennek egykorú nagy reprezentánsa, maga személyében összefoglaló jelképe, Krúdy, a késői Krúdy patológiát súroló remekeivel. A Napraforgó-val, a Valakit elvisz az ördög, s főleg a Vak Béla, valóban kísérteties hangulati zónájával. Az a vihar előtti előérzet, Mely kiégett szívvel kérdi, Mért születni, minek élni... S az egykorú esszé, Halász Gáboré, Szerb Antalé, mely mindjárt nevéen is nevezi, ki is érzi mindezeket.

S mindennek tetejébe a fórumon rikoltó sohse halunk meg magabiztatás kurjongatása, a féltében füttyürésés magabiztatása, még aggasztóbb tünetei, amelybe belefullad ez a csupán érzékeny fülek számára hallható, tisztán kivethető fojtott hangú ének, vagy talán inkább tétova furulyaszó, amit Radnóti lírája is ebben az egyetemes kórusban képvisel. Igen az övé aztán igazán furulyaszó, nem énekszó. Nem is fontos az értelmi jelentése, hanem csupán a hangneme, a melódiája, a nyelvzenéje a lényege, az egymásba mosódó képek, az otthon utáni vágy, az otthontalanság borús tájai, a hang, amely egyszerre bánatos, misztikus, sóvárgó, szinte érzéki, amelyben Füst Milán, Kassák, Sík Sándor, a dekadens Vergilius, Ovidius, Theokritosz frazeológiája, képei keverednek, mindez átírva a modern

skála francia hangnemébe, majd azt írtuk, annak nyelvzenéjébe, mert mindez olyan lágy, az elégia, az ecloga, az idill, a bukolikus idill, a vihar elől az idill fészek-menedékét inkább csak kereső, semmint élvező, a megbújás, a menekülés csendjében. A félelem, amely sikoltani sem mer, iróniáig sem bátorul. Ha a cím szinte harsan: *Hispánia, Hispánia* – magának a versnek tónusa akkor sem üt el az elégiáktól, az eclogáktól:

rámsír az esővert korom,
s szégyenkezem e lomha sártól
s hírektől mocskos alkonyon.

Ó suhogó, feketeszárnyu háború,
szomszédból szálló rémület!
nem vetnek már, nem is aratnak
és nincsen ott többé szüret.

Az idill, az „aratás”, a „szüret” hiánya. – Semmi ellenállás, semmi harc, irtózás a harctól, teljes önmegadás, s benne, e közelgő viharban, a közelgő vihar ráteszi előérzetében megsejtett szükségképi költősors. Lorcáé.

Mert szeretett Hispánia
s versed mondták a szeretők,–
mikor jöttek, mást mit is tehettek,
költő voltál, – megöltek őt.

S ebben az előérzetben az a lenyűgöző, hogy benne sohasem a fajtájáért, a fajtája miatt üldözött egyéni rémület panaszol, sír, hanem az a szeizmográf remeg, amely érzi az atmoszféra gyilkos vagy éppen öngyilkos fojtogató fülledtségét: az érzékeny plánta az esztelen viharban. A gyöngéd, elfinomult, előkelő lélek, az otromba erőszak, a közönséges durvaság robbanásra született telítettségét:

Költő vagyok és senkinek se keltek,
akkor se, hogyha szótlan dűnnyögök:

S higgyétek el, higgyétek nekem el,
joggal legyez az óvatos gyanu!
költő vagyok, ki csak máglyára jó,
mert az igazra tanu.

Olyan, kit végül is megölnek,
mert maga sosem ölt.

– írja még 1939 júniusában, a *Tajtékos ég*-ben, összefoglalva ennek a vihar előtti előérzetnek morális jelentését. „Szorgos halál kutatja ezt a kort s akire rálel, mind olyan fehérek... súlyosnak érzem a levegőt, neszekkel teljes, langyos csönd ölel...” Radnóti ez a megérzésre képesség avatja korreprezentatív költővé: költészete szélhárfa-jellege, s a magatartás, az egyetlen lehetséges magatartás az erőszakkal szemben, a méltó felelet: az ellenállásnélküliség, a teljes megadás. Arculcsapni az engedelmisséggel. S ezáltal megtagadni, nemet mondani rá. Át nem venni a stílusát. Gandhi, a zseniális Gandhi magatartása. S erről szól Radnóti egész költészete. A non resistance szellemerkölcsi fölénye szól lágy, megadó, resignációt sugárzó soraiból. Ez az időmérték sohasem pattog. S a mikrorealizmusa! A részletek. A világ ilyen apró részletekből áll. Légy, hozzá hasonlóan te is alázatos, kicsinységed tudatában: „Eső esik. Fölszárad. Nap süt. Ló nyerít. Nézd a világ apró

rebbenéseit... Mit írjak még e versben? Ejtsem el talán, mint vén levelét a vetkező platán? – Hisz úgyis elfelejtik. Semmi sem segít. Nézd a világ apró rebbenéseit.” (1941. jan. 30.) – Arabeszk-világ, képpé átalakított, mozaik világ. Amelytől egyenes út vezet a Razglednicáig. Amelyekben nemcsak az őt körülvevő részleteket, a fenyegető részmozzanokat, de önmagát is kíméletlen józansággal nézi. Az embertelenedett, a tárgyá változtatott világ részévé változtatja önmagát. Olyan tárgyá, amelyenné válik a halott. Lemosta magáról az életet, a kegyetlen világot. Éspedig olyaténként, hogy részévé vált. Magára vette a nemlét narkózisát, mint menedéket az emberi részvét túrhetetlen fájdalma ellen. Levetette emberségét egy embertelen világban. Ez a csodálatos metamorfózis, a túlérzékenység átcsapása érzéketlenségbe, s általa az elviselhetetlen fájdalom önnarkózisa, ami dermesztőleg hat az olvasóra is a Razglednicákban. „Virág voltam, gyökér lettem, súlyos, sötét föld felettem...”

De a gyökér tovább él lent... Valami él, utolsó percig él ebben a tárgyivá vált létben, amelyben az én kénytelen az őt körülvevő embertelen világban annak tárgyi részeként tekinteni önmagát, hogy tehetetlenségben velük egy sorsát elviselhesse. S ez a virágot hajtó gyökér, ez a földön túl, a föld alól is virágot hajtó ér, amely a világgal, egy „más” világgal összeköti, a hitves élő emléke, a vágy utána, az újra látásának reménye, ez a halottá vált világból kitörő, feltörő emberiség. „Te állandó vagy bennem e mozgó zürzavarban, tudatom mélyén fénylesz örökre mozdulatlan.”

S ez sem költészet, költői képi pusztá tény, mint minden a Razglednica világában „...néma hallgató világot, üvölt a csönd fülemben, s felkiáltok... s te messze vagy. Hangod befonja álmom, s szívemben nappal újra megtalálom”. – A régi, bizonytalan körvonalú, sejtelemszerű felhőzetként egymásba folyó, gomolygó képek szilárd testet öltenek, ahogy megvalósul a bajsejtelem, amely kezdettől ott kísértett bennük. Mint azt már többen megírták, Radnóti sorsköltészetét az teszi korreprezentatívvá, hogy mint Petőfié, végigkövet szeizmográfként egy történelmi korszakot s annak lezáródásában szervesülve, költészet és valóság elválaszthatatlanul forr össze. Ezáltal ez a költészet döbbenetes valóságangra jut, hitelességre tesz szert. Az a védekező magatartás, amellyel e költő elutasította – a tőle idegen – valóságot, most halott tárgyá válni készülve benne maga is – azt megadóan magához öleli. Ha ennek a költészetnek egész stílusa, főleg a benne uralkodó képnyelvnek folytonos lebegése, de ritmusának és nyelvezetének egész szelíd tónusa eleve, kezdettől a tárgyi világnak magát megadó Rilkéére emlékeztetett – most szinte az ő *Imáját* juttatja eszünkbe: a tárgyak, a néma tárgyak világával eggyé válás alázatát.

Radnóti büszke lélek volt. Nem méltatta arra az erőszak világát, hogy kihívását elfogadva, lovaggá üsse a vele vívott párviadalban. Nem polemizál az őt kiközösítő világgal. Elnéz fölötte? Átnéz rajta? Röntgen tekintettel, átvilágítva? Vagy egyszerűen csak észre sem veszi? Virágok, fák, madarak, rigók, galambok, búzaföldek, Krisztusok és Máriák, proletár-örömök: futó víz a fehér kövek között, s mezítelen szerető testén... ez villan meg a palettáján. S mikor átborzong rajta, mint egész nemzedékén, a szörnyű felismerés, hogy a szellem-erkölcs oly mindenhatónak vélt világa mennyire erőtlen és tehetetlen mindazzal szemben, ami materiális, brutális és állati-dermesztő tekintetében néz, ahelyett hogy elfordulna tőle, szinte krisztusi szelídséggel és alázattal magához öleli.

S ekként vesz győzelmet felette.